

TOMASZ SKRZYŃSKI

POLITYKA KOMUNISTÓW WOBEC SOCJALISTÓW W KRAKOWIE NA PRZYKŁADZIE ZBIÓRKI NA „WSPÓLNY DOM”

Według oficjalnej propagandy w latach 1947 i 1948, mimo nieporozumień, komuniści i socjaliści zgodnie budowali w Polsce nowy system polityczny i zacieśniali współpracę w ramach jednolitego frontu „bratnich” partii robotniczych¹. W rzeczywistości, jednym z głównych celów PPR było wchłonięcie PPS. Komuniści zdecydowali, bowiem, iż ugrupowanie powstałe z połączenia obu „bratnich” partii będzie miało m.in. program i strukturę hegemonu sceny politycznej. Zmierzano do tego celu m.in. poprzez coraz ściślejszą kontrolę nad PPS na wszystkich szczeblach organizacyjnych, działania UB pomagające sterroryzować i usunąć ze stanowisk oraz z ugrupowania wszystkich socjalistów niezgadających się na całkowity dyktat PPR we wzajemnych stosunkach, a także przez dostosowanie struktur organizacyjnych partii socjalistycznej do komunistycznego wzorca. W marcu 1948 r. złamano opór krajowego kierownictwa PPS przed rychłym zjednoczeniem obu ugrupowań według planu hegemonu sceny politycznej. Odtąd socjaliści musieli coraz bardziej potępiać swe dotychczasowe poglądy – jako zbyt prawicowe². Kierownictwo PPR pouczało podwładnych: „Trzeba,

¹ Ogólnikowe wzmianki o kampanii deklarowania na „wspólny dom” można często spotkać w dziesiątkach publikacji dotyczących sceny politycznej w Polsce w 1947 i 1948 r. Nie doczekała się ona jednak szerszego omówienia w literaturze przedmiotu. W dziełach wydanych po przelomie 1989 r. wspomina się o akcji deklarowania na „wspólny dom” głównie przy okazji przedstawiania relacji między PPR i PPS. W opracowaniach powstałych w okresie PRL nie można było ze względów cenzuralnych omówić jej faktycznego znaczenia i przebiegu, skupiono się więc na liczbie deklarujących i pieniądzech zebranych od członków. Wpisano wówczas akcję zbiórki w nieprawdziwy obraz dobrowolnego zjednoczenia PPR i PPS. Pominięto, że podstawowym jej elementem była bezwzględna presja wywarta na członków PPS. W takim stanie badań najbardziej przydatna przy pisaniu niniejszego tekstu okazała się garść informacji o wynikach akcji zamieszczona w pracach: K. Ćwik, *Problemy współdziałania PPR i PPS w województwie krakowskim 1945–1948*, Warszawa–Kraków 1974; J. Szczepblewski, *Przygotowania organizacyjne do zjednoczenia PPR i PPS*, „Z Pola Walki”, R. 9, 1966, nr 4.

² Szerzej o wzajemnych stosunkach obu ugrupowań w skali kraju m.in. J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944–1950. Miejsce – funkcje – relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1997; B. Barnaszewski, *Polityka PPR wobec zalegalizowanych partii i stronnictw*, Warszawa 1996, tam też cytowana starsza literatura przedmiotu. Szerzej kontekst wzajemnych relacji ujmują np. A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939–1989*, Warszawa 1995, s. 127–223; A.L. Sowa, *Wielka Historia Polski. Od drugiej do trzeciej Rzeczypospolitej (1945–2001)*, Kraków 2001,

aby każdy partyjniak urobił sobie ręce po łokcie w związku z jednością organiczną. Wtedy nasza partia tak wzrośnie, że potrafimy wchłonąć i przerobić często nawet obce elementy w PPS”³.

Ważnym elementem dalszej taktyki była akcja zbiórki w obu ugrupowaniach na „wspólny dom”, czyli gmach przyszłych wspólnych władz „zjednoczonej partii” w Warszawie. Miała pomóc w złamaniu oporu członków i działaczy PPS przed ich wciągnięciem w szeregi partii komunistycznej, a równocześnie ujawnić i zastraszyć zwolenników niezależności ugrupowania. Doświadczenia z wchłaniania ugrupowań socjalistycznych w innych krajach satelickich ZSRR⁴ wskazywały bowiem na groźbę masowego wycofania się jej członków z aktywności politycznej w Polsce.

Sytuacja krakowskiej PPS na tle całego kraju była specyficzna. Miała najmocniejszą w porównaniu do PPR pozycję na obszarze województwa. Nieprzypadkowo tylko w omawianym regionie Polski socjaliści byli liczniejsi niż komuniści. Według nieścisłych danych, w końcu 1947 r. PPS na terenie województwa miała około 61 tys. członków. Około 1/3 z nich mieszkało lub pracowało w Krakowie, a 1/8 w powiecie chrzanowskim. Kolejno pod względem liczebności plasowały się organizacje w powiatach bialskim, krakowskim⁵, tarnowskim i olkuskim. Równocześnie w 1. połowie 1948 r. następował bardzo szybki wzrost liczebności PPR. Według zawyżonych⁶ danych partyjnych, w 1. połowie 1948 r. szeregi tego ugrupowania na terenie województwa w porównaniu z rokiem poprzednim urosły o 35,7%, a różnica w liczbie członków między obiema „bratnimi” organizacjami w województwie krakowskim zmniejszyła się dwunastokrotnie (z około 24 tys. do około 2 tys.)⁷.

Decyzja o zainicjowaniu akcji zbiórki „na wspólny dom” zapadła 10 marca 1948 r. na posiedzeniu Biura Politycznego Komitetu Centralnego PPR⁸. Podzielono ją na dwa etapy: deklarowania przyszłych wpłat oraz zbiórki pieniędzy. Wykorzystano projekt wzniesienia gmachu dla centralnych władz PPR, który pojawił się najpóźniej w 1947 r.⁹ Planowano, że akcja zbiórki „wykaże” entuzjastyczne nastawienie członków obu ugrupo-

t. 10, s. 9–78; H. Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944–1948*, Warszawa 1999, s. 14–335.

³ Archiwum Akt Nowych (AAN) PPR Mf 2093/1 (295/VII–4), Protokół posiedzenia Sekretariatu Komitetu Centralnego (KC) PPR 22 marca 1948 (wypowiedź Romana Zambrowskiego odpowiadającego w Biurze Politycznym KC m.in. za relacje z innymi partiami politycznymi)

⁴ Syntetycznie o polityce komunistów w pozostałych krajach satelickich ZSRR po 1945: J. Holzer, *Komunizm w Europie. Dzieje ruchu i systemu władzy*, Warszawa 2000.

⁵ Ponad 1/3 jej członków była liczona w statystykach PPS podwójnie: w powiecie krakowskim i w mieście Krakowie.

⁶ Notorycznym zjawiskiem w tym czasie jest zawyżanie różnych danych liczbowych w celu przypodobania się zwierzchnikom.

⁷ Najszerzej rozmieszczenie wpływów i zmiany w liczebności krakowskiej PPS i PPR po wyborach parlamentarnych opisują Z. Kozik, *Partie i stronnictwa polityczne w Krakowskim 1945–1947*, Kraków 1975; K. Ćwik, *Problemy...*; to zagadnienie odnośnie do PPR, od zajęcia województwa przez Armię Czerwoną, opisano też w: Z. Kozik, *Z problemów rozwoju PPR w regionie krakowskim (1945–1948)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego »Prace Historyczne«”, z. 39, 1972. Na zagadnienia te nie była wyczulona cenzura. Ustalenia obu historyków w omawianym zakresie są uznawane przez wielu współczesnych badaczy za wiarygodne i szeroko cytowane w literaturze przedmiotu.

⁸ Protokół posiedzenia Biura Politycznego KC PPR z 10 marca 1948 [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1947–1948*, oprac. A. Kochański, Warszawa 2002, dok. 43, s. 190.

⁹ Stwierdzano wówczas: „stoiemy przed akcją zbiórkową na budowę gmachu KC” (AAN PPR Mf 2093/1 (295/VII–3), Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 23 maja 1947).

wań do podjętych bez ich wiedzy decyzji. Miała wbrew faktom udowodnić przeciwnikom likwidacji PPS, że stanowią w szeregach tej partii nieliczną grupkę¹⁰. W propagandzie kampania ta była traktowana jako symbol jedności PPR i PPS i przedstawiana jako akcja dobrowolna, której rezultaty to sukces ideologii partii dominującej na scenie politycznej. Nie poprzestano oczywiście na prasie czy radiu¹¹. Według zawyżonych danych, tylko do 1 maja 1948 r. sprawę deklarowania omawiano w województwie krakowskim m.in. na 278 zebraniach międzypartyjnych¹².

Zgodnie z ogólnymi marcowymi instrukcjami krakowscy komuniści mieli „odpowiednio zorganizować zbiórkę pieniężną”. Przygotowania te polecono „ujawnić dopiero po wspólnym posiedzeniu [krajowych kierownictw PPR i PPS], na którym sprawy te zostaną poprawione i uzgodnione”¹³. Decyzje władz obu ugrupowań zapadły 3 kwietnia 1948 r.¹⁴

Polityczne cele przedsięwzięcia były przyczyną, dla której komuniści nie zgodzili się na obniżenie rangi akcji przez sprowadzenie jej do ściągania automatycznie z dochodów członków obu partii ustalonych z góry sum. Socjaliści mieli bezpośrednio kosztem własnych zarobków poprzeć likwidację swego ugrupowania¹⁵.

Równocześnie komuniści przystąpili do zbudowania odpowiednich struktur, mając świadomość, że bez znacznego nacisku na członków i aktywistów PPS akcja deklarowania nie powiedzie się. Powołano na wszystkich szczeblach organizacyjnych wspólnych pełnomocników zbiórki¹⁶. Faktycznie reprezentowali oni interesy hegemonu sceny politycznej. To właśnie ich zadaniem było sprawdzanie, na obszarze województwa krakowskiego, wysokości zadeklarowanych kwot w poszczególnych regionach i kołach. Nieprzypadkowo ogólnokrajowego pełnomocnika powołał 7 maja Sekretariat Komitetu Centralnego PPR¹⁷.

Zobowiązano ich do składania sprawozdań ze swej działalności komitetom powiatowym obu ugrupowań na terenie województwa. W praktyce rola władz PPS w kontrolowaniu akcji już na początku omawianej kampanii była niewielka. Można przyjąć, że wraz z upływem czasu spadała stopniowo do zera. Poza pełnomocnikami nadzór nad przeprowadzeniem kampanii zbiórki na terenie województwa i związanymi z nią działaniami propagandowymi sprawowały, na wszystkich szczeblach organizacyjnych,

¹⁰ Protokół posiedzenia Biura Politycznego KC PPR z 6 marca 1948 [w:] *Protokoły...*, s. 190; *Budujemy Wspólny Dom – symbol wspólnoty. Przemówienie na wspólnym posiedzeniu KC PPR i Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS z 3 kwietnia 1948* [w:] W. Gomułka, *Artykuły i przemówienia*, Warszawa 1964, t. 2, s. 536–537; *Wspólny gmach zjednoczonych partii symbolem bratniej współpracy*, „Dziennik Polski” z 5 kwietnia 1948, nr 92, s. 2.

¹¹ Po 1989 r. najszerzej o propagandzie PPS: W. Kalicki, *System propagandy politycznej oficjalnej PPS 1944–1948*, Wrocław 1999.

¹² Archiwum Państwowe w Krakowie (APKr) PPS 60, Sprawozdanie Wydziału Polityczno-Propagandowego Wojewódzkiego Komitetu PPS za 1 maj 1947–1 maj 1948.

¹³ AAN PPR Mf 2093/1 (295/VII–4), Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 15 marca 1948 (oba cytaty).

¹⁴ K. Ćwik, *PPR w walce o jednolity front klasy robotniczej w woj. krakowskim w latach 1945–1948*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” »Prace Historyczne«, z. 39, 1972, s. 103.

¹⁵ Protokół posiedzenia Biura Politycznego KC PPR z 7 kwietnia 1948 [w:] *Protokoły...*, dok. 46, s. 201.

¹⁶ B. Dymek, *Geneza i działalność Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1948–1954)*, Warszawa 1988, s. 107.

¹⁷ AAN PPR Mf 2093/1 (295/VII–4), Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 7 maja 1948.

zdominowane przez komunistów międzypartyjne „szóstki”¹⁸. Zgodnie z nazwą wchodziło do nich po trzech członków władz obu ugrupowań. PPS reprezentowali w „szóstkach” głównie najważniejsi działacze na danym obszarze oraz aktywiści wykonujący polecenia komunistów. Nadzorowane przez PPR szeroko zakrojone zmiany personalne we władzach „bratniej” partii od marca 1948 r. spowodowały, że trudno było mówić o jakiegokolwiek autonomii członków PPS w owych „szóstkach”¹⁹.

W celu zapewnienia kontroli przez komunistów nakazano komitetom obu partii wzajemnie informować się o wynikach zbiórki. Kwota, jaką miał zapłacić każdy członek, była, zgodnie z dokładnymi odgórnymi wytycznymi, progresywna w stosunku do zarobków. Wynosiła od około 2% do „co najmniej” 50% miesięcznych dochodów. W celu zwiększenia liczby wpłacających nakazano porównywać wyniki na danym terenie w kołach obu partii. Na obszarze województwa krakowskiego akcja zgłaszania zobowiązań do wpłacenia na „wspólny dom” miała być zakończona do 12 czerwca 1948 r.²⁰

Według pierwotnych założeń władz PPR planowano zebrać w kraju do 1 czerwca 1948 r. deklaracje na miliard ówczesnych złotych. W kolejnych miesiącach zamierzano tę kwotę wyegzekwować od członków obu partii. Planowano, że dom ma być gotowy na koniec następnego sezonu budowlanego²¹. Kierownictwa regionalnych i lokalnych struktur partii komunistycznej zdawały sobie jednak sprawę, że centrala oczekuje nie tylko osiągnięcia wyznaczonych celów, ale także ich jak największego przekroczenia. Na terenie omawianego województwa plan akcji krakowska egzekutywa Komitetu Wojewódzkiego PPR nakazała opracować wspólnie z PPS. Wykluczono jednak udział socjalistów w jego zatwierdzeniu²².

Zamiarom komunistów sprzyjał rozpoczęty w marcu 1948 r. ostry kryzys w „bratniej” partii. Został on wywołany decyzją o rychłej likwidacji ugrupowania i zmianami personalnymi. Na spotkaniach międzypartyjnych na terenie województwa krakowskiego podkreślano: „musimy się dostosować do jej [PPR] dążenia”. Zastraszeni członkowie partii socjalistycznej nie protestowali. Jak stwierdził trafnie prywatnie jeden z nich, „co kto będzie mówił, kiedy się każdy boi”²³. Socjalistyczni działacze uważali, że

„Teraz trzeba bardzo ostrożnie politykować i nie narażać się peperowi[!]. Jest rzeczą jasną, że zjednoczenie na jednakich prawach to jest fikcja. My będziemy tylko grajkami, ale dyrygentem

¹⁸ M.in. APKr PPR 19, Protokoły zebrań: „szóstek” partyjnych PPR i PPS w powiecie białskim (15 czerwca) i nowosądeckim (27 kwietnia) 1948.

¹⁹ Najszerszej wiosenną czystkę w krakowskiej PPS i jej kontekst omówiono w: T. Skrzyński, *Z dziejów przejmowania władzy przez Polską Partię Robotniczą w województwie krakowskim w latach 1947–1948*, praca doktorska UJ 2005, k. 294–326.

²⁰ APKr PPR 70, Zasady organizacyjne zbiórki na Fundusz Budowy Domu Centralnego Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej z 3 kwietnia 1948; APKr PPR 774, Odpis instrukcji centralnej w sprawie zbiórki na budowę Wspólnego Domu Partyjnego, b.d. [przed 15 maja 1948]; APKr PPR 70, Odprawa Pełnomocników zbiórki na Wspólny Dom Zjednoczonej Partii, b.d.

²¹ AAN PPR Mf 2093/1 (295/VII–4), Informacje Zambrowskiego wygłoszone na posiedzeniu Sekretariatu KC PPR 2 kwietnia 1948; B. Syzdek, *Droga do jedności. W 25 rocznicę powstania Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Warszawa 1973, s. 173.

²² AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX–170), Protokół posiedzenia egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego (KW) PPR z 22 kwietnia 1948.

²³ Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie (IPNkr) 075/33, Raport specjalny PUBP Chrzanów z 2 kwietnia 1948 (też oba cytaty).

PPR. Z tym trzeba się pogodzić, bo inaczej można trafić tam, gdzie pobyt nie byłby przyjemny [tzn. na UB – przyp. T.S.]²⁴.

Równolegle w PPS na szeroką skalę usuwano zbyt niezależnych socjalistów ze stanowisk. Miało to „oczyścić” szeregi z „elementów” przeciwnych polityce PPR²⁵. Do początku maja, jedynie we władzach wojewódzkich i powiatowych, dotknęło to aż 147 członków „bratniej” partii źle postrzeganych przez PPR²⁶. Na szeroką skalę doszło też do zmian personalnych w administracji, związkach zawodowych, spółdzielczości itd. Rosła presja i kontrola nad PPS. W ugrupowaniu systematycznie pozbawianym, wbrew woli większości członków, swoich najlepszych przywódców oraz programu zapanował marazm i zobojętnienie. Nie tylko w województwie krakowskim partia przeobrażała się stopniowo

„w bezkształtną masę podążającą biernie ku swemu przeznaczeniu. Wprawdzie jednolitifrontowcy [realizując instrukcje PPR] starali się różnymi sposobami utrzymać dyscyplinę, przywrócić dawną bojowość organizacyjną, ale wysiłki te nie przynosiły spodziewanych efektów. [...] cała organizacja przypominała marudera wlokącego się na tyłach frontowych oddziałów. Inicjatywa polityczna już w tym czasie bez reszty znalazła się w rękach PPR²⁷.”

Mimo nastrojów socjalistów, krakowskim komunistom nie udało się wymusić ustalonych terminów zakończenia akcji oraz planowanej wysokości deklarowanych kwot. Ostrzeżeniem była już zbiórka w czasie obchodów 1 Maja. Mimo dużej presji zebrano tego dnia w omawianym regionie Polski poniżej 1,5 miliona złotych²⁸. Taki był początek deklarowania w województwie krakowskim²⁹. Dnia 5 maja na plenarnym posiedzeniu Komitetu Wojewódzkiego PPR kierujący nim Stanisław Łapot³⁰ przekazywał instrukcje centrali: „Nam zależy na tym, by ten plebiscyt wypadł jak najlepiej i aby jak najwięcej PPS-owców zadeklarowało się na rzecz budowy Wspólnego Domu³¹.”

Od 7 maja krakowskie kierownictwa wojewódzkie obu ugrupowań wspólnie delegowały reprezentantów na odprawy aktywu poświęcone omawianej kampanii³². PPR uzyskiwała w ten sposób pełną kontrolę nad doбором delegatów PPS na wspomniane zebrania. Tą presję uznano za niewystarczającą. W wielu lokalnych organizacjach szeregowych członków krakowskiej PPR pouczono, iż jest to w tym momencie sprawa najważniejsza, a wszelkie inne zagadnienia należy przesunąć na drugi plan. Za wykonanie odgórnych instrukcji „odpowiedzialni są wszyscy towarzysze pod rygorem su-

²⁴ Cyt. za: IPNKr 075/32, p. 143, Doniesienie agenta „Młota” do UB z 26 maja 1948.

²⁵ E. Serwa, *Z dziejów rozwoju organizacyjnego Polskiej Partii Robotniczej w mieście Krakowie w latach 1945–1948*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego »Prace Historyczne«”, z. 39, 1972, s. 206.

²⁶ AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX–170), Protokół plenum KW PPR z 5 maja 1948.

²⁷ R. Kozłowski, *Partie polityczne w województwie pomorskim 1945–1950*, Toruń 1991, s. 142–143. Pogląd ten trafnie oddaje skutki działalności także krakowskiej PPR.

²⁸ Por. S. Ciesielski, *Podstawy polityczne i nastroje robotników wobec przemian społeczno-politycznych w Polsce w latach 1944–1948* [w:] *Rewolucja i kontrrewolucja w pierwszych latach Polski Ludowej*, red. M. Edgaro, Warszawa 1988, s. 170.

²⁹ APKr PPR 70, Wykaz kół PPR i PPS w Krakowie, które zadeklarowały na wspólny dom według stanu na 19 lipca 1948; Cz. Kozłowski, *Rok 1948*, Warszawa 1988, s. 134.

³⁰ W nagrodę za ściśle wykonywanie poleceń Biura Politycznego KC PPR po powstaniu PZPR awansował. W przyszłości był m.in. wicepremierem.

³¹ AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX–170), Protokół plenum KW PPR z 5 maja 1948.

³² AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX–174), Sprawozdanie KW PPR do KC za kwiecień[!] 1948.

rowej dyscypliny partyjnej”³³. Chodziło oczywiście m.in. o odpowiedni wpływ na „bratnią” partię³⁴. Omawiana akcja była bowiem okazją do dalszego ograniczania autonomii PPS. Nieprzypadkowo na międzypartyjnym posiedzeniu w Nowym Sączu działacze PPR już w kwietniu podkreślali zakaz zbiórek na inne cele niż na „wspólny dom” w obu ugrupowaniach³⁵.

Od początku wszyscy zainteresowani zdawali sobie sprawę, że wbrew oficjalnym zapowiedziom akcja nie będzie dobrowolna. Przykładowo, w Chrzanowie na spotkaniu aktywistów obu ugrupowań pytano m.in.,

„czy nie można by zadeklarowaną sumę przez członków ściągać przez listy płacy? [...] Czy zobowiązana jest do płacenia żona męża członka PPR lub PPS? Czy wyznaczone minimum opodatkowania [na „wspólny dom”] obowiązuje od zarobku brutto czy netto”.

Pytania były zasadne. Obecny na spotkaniu Stanisław Łapot podkreślał, że „dobrowolna” akcja ma objąć wszystkich „świadomych” członków PPR i PPS w województwie³⁶. Dla „nieświadomych” nie przewidziano miejsca w weryfikujących właśnie szeregi ugrupowaniach.

Nadzorujący z ramienia Komitetu Wojewódzkiego PPR sytuację na kolei Leon Gehorsam podkreślał w Nowym Sączu na zebraniu międzypartyjnym: należy doprowadzić do tego, by „każdy członek partii uświadomił sobie swój obowiązek wzięty na siebie i aby żaden członek nie pozostawał poza akcją”. Instruował: „Ambicją pełnomocników będzie, by członkowie deklarowali górną granicę stawek, by ten, co [go] stać, z zasady deklarował górną granicę”³⁷.

Na terenie województwa działacze komunistyczni interweniowali w wypadku niezadowolenia w szeregach „bratniego” ugrupowania. Przykładowo, po zebraniu kół obu partii w szpitalu miejskim w Krakowie, na którym socjalista Marian Wałęga ośmielił się skrytykować całą akcję, I sekretarz Komitetu Dzielnicowego pisał do Komitetu Miejskiego PPR „Moim zdaniem [...] winien być nie tylko usunięty z szeregów Partii Robotniczych, ale przede wszystkim przeniesiony na inny zakład pracy /Zakład Oczyszczania Miasta/ [...] i to natychmiast, a będzie dobrym przykładem dla innych”³⁸. W powiecie białskim komuniści wymusili interwencję tamtejszego Powiatowego Komitetu „bratniej” partii, gdy na zebraniu pewnego koła PPS dyrektor jednej z firm ośmielił się skrytykować ogólnie ustaloną (niekorzystną dla siebie) wysokość składek³⁹. Komuniści potępiali także działaczy wysuwających zbyt „śmiały” pomysły.

³³ APKr PPR 499, Pismo Gminnego Komitetu PPR Tenczynek do Komitetów Gromadzkich PPR b.d.

³⁴ AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX-167), Sprawozdanie Komitetu Miejskiego PPR Kraków na konferencję miejską 28 listopada 1948.

³⁵ APKr PPR 19, Protokół zebrania „szóstki” partyjnej PPR i PPS w powiecie nowosądeckim 27 kwietnia 1948.

³⁶ IPNkr 075/33, Raport specjalny Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Chrzanowie do Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego z 11 maja 1948 (też wszystkie cytaty w tym akapicie).

³⁷ APKr PPS 60, Protokół zebrania sekretarzy i pełnomocników PPR i PPS w Nowym Sączu akcji budowy wspólnego domu z 11 maja 1948 (oba cytaty) Według Jana Flachta, Leon Gehorsam był Żydem, który później zrobił karierę w dyplomacji izraelskiej – ambasador w Szwecji (relacja J. Flachta z 2 marca 2004 w zbiorach autora).

³⁸ IPNkr 075/32, p. 156, Odpis pisma Komitetu Dzielnicowego Prądnik Czerwony do Komitetu Miejskiego PPR Kraków z 18 maja 1948.

³⁹ APKr PPR 19, Protokół zebrania „szóstki” partyjnej PPR i PPS w powiecie białskim z 25 maja 1948.

Taki los spotkał np. socjalistycznego burmistrza Myślenic Stefana Bałuka proponującego budowę „wspólnych domów” zjednoczonej partii na szczuble województw⁴⁰.

Znając oczekiwania „Warszawy”, w końcu maja, w specjalnym okólniku, wojewódzkie kierownictwa PPR i PPS nakazały zwiększenie kwot deklarowanych przez członków obu ugrupowań ze szczególnym uwzględnieniem krakowskich socjalistów. Sumy niższe od „możliwości płatniczych” członków miały być dowodem niedostatecznego upolitycznienia akcji. Nakazano składanie do władz wojewódzkich obu ugrupowań codziennych telefonicznych raportów o przebiegu deklarowania i samej zbiórki w powiatach oraz w Krakowie. Skrytykowano także małą „operatywność” komitetów partyjnych obu ugrupowań w prowadzeniu akcji na terenie województwa. Zbiórka miała być połączona ze wspólnymi zebraniem na wszystkich szczablach i zwiększeniem spadającej w tym czasie ściągłości składek partyjnych. Przeciwnikom planów komunistów grożono wyciągnięciem wniosków organizacyjnych⁴¹. Kontekst powstania omówionego okólnika oraz nazwanie w nim władz wojewódzkich PPS tak jak „bratniej” partii wskazuje, iż dokument napisali tylko działacze PPR. Jak doniosła prasa, krakowscy komuniści planowali zebrać na terenie województwa 65 milionów złotych⁴². Uchylenie się socjalistów od deklarowania spowodowało np., że w końcu maja 1948 r. komuniści wymogli na władzach wojewódzkich PPS interwencję w powiatowych komitetach w Białej i Nowym Sączu⁴³.

Wyniki akcji w stosunku do założeń nie były na omawianym terenie zbyt imponujące. Do 5 czerwca, według oficjalnych danych, być może zawyżonych ze względu na oczekiwania zwierzchników, zobowiązało się zapłacić jedynie 57,5% członków i ponad 66,9% kół PPS. Pouczające jest tu porównanie z danymi dotyczącymi członków krakowskiej PPR popierających w ten sposób zwycięstwo, a nie unicestwienie własnego ugrupowania. Na omawianym terenie dotyczyło to wówczas 64,5% członków i 68,66% kół⁴⁴. Do 12 czerwca, według oficjalnych danych, ponad 35,4% członków krakowskiej PPS uchyliło się od deklarowania⁴⁵. Wskazuje to na wielkość presji wobec socjalistów.

Mimo wielorakich nacisków także wysokość kwot pozostawiała wiele do życzenia. Nawet według oficjalnych danych do 12 czerwca 1948 r. w obu partiach zadeklarowano „jedynie” 25 718 028 złotych⁴⁶. Wynikało to także z nastrojów części członków PPR (np. w mieście Krakowie) pragnących spełnić żądania partyjne jak najmniejszym kosztem⁴⁷.

Nasilono więc presję na deklarowanie. Nieprzypadkowo Komitet Wojewódzki PPR pouczył I sekretarzy komitetów powiatowych partii komunistycznej, że liczba wpłaca-

⁴⁰ APKr PPR 19, Załącznik do wspólnego zebrania PPR i PPS w Myślenicach z 4 czerwca 1948.

⁴¹ M.in. APKr PPR 413, Okólnik władz wojewódzkich PPR i PPS z 28 maja 1948 (w tym oba cytaty w akapicie).

⁴² 40 milionów [!] na wspólny dom, „Dziennik Polski” z 4 czerwca 1948, s. 4.

⁴³ APKr PPS 13, Protokół posiedzenia Wojewódzkiego Komitetu Porozumiewawczego Stronnictwa Demokratycznych z 31 maja 1948.

⁴⁴ APKr PPR 70, Wykaz zadeklarowanych kwot na Fundusz Budowy Wspólnego Domu w województwie krakowskim według powiatów na 5 czerwca 1948.

⁴⁵ Niewiele lepiej było w skali kraju: *Budujemy wspólny dom*, „Nowe Drogi”, R. 2, 1948, nr 9, s. III[!].

⁴⁶ AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX-174), Sprawozdanie KW PPR do KC za maj 1948; K. Ćwik, *Problemy...*, s. 243, 300.

⁴⁷ M.in. APKr PPS 280, Notatki do protokołu posiedzenia aktywu dzielnicowego PPS [!] w Prądniku Czerwonym z 19 sierpnia 1948.

jących jest jednym z trzech współczynników wskazujących faktyczną liczebność krakowskich struktur obu ugrupowań⁴⁸. Było to zgodnie z instrukcjami sekretarza generalnego Komitetu Centralnego PPR Władysława Gomułki⁴⁹. Nieprzypadkowo część organizacji lokalnych PPR w województwie krakowskim donosiła ogólnie o znaczącej pomocy komunistów w objęciu deklarowaniem nie tylko działaczy, ale także szeregowych członków „bratniej” PPS⁵⁰. Krakowscy komuniści wypełniali zresztą w ten sposób czerwcowe wskazówki Władysława Gomułki. Zalecał on, by „nasze kierownictwo w terenie zaczęło spoglądać na organizacje PPS-owskie jak na własną organizację”⁵¹.

Nieprzypadkowo do 7 lipca 32 623 160 złotych miało zadeklarować około 86,3% członków krakowskiej PPS⁵². Tego dnia komunistyczne „Echo Krakowa” donosiło z dezaprobatą, że w powiecie wadowickim zobowiązało się zapłacić na „wspólny dom” „tylko” 55% członków PPS, a w nowosądeckim 40,5%⁵³. Był to sygnał, iż należy w tych powiatach nadal kontynuować pogłębianie nacisku w tej dziedzinie na socjalistów. Do 23 lipca w krakowskiej PPS miało zadeklarować 47 924 osób (około 92,3% ogółu członków)⁵⁴. Według danych z początku sierpnia, zobowiązali się oni zapłacić łącznie 39 252 700 złotych⁵⁵. Według Jana Szczepblewskiego, w skali kraju do oficjalnego zakończenia pierwszego etapu zbiórki (31 sierpnia), miano zebrać deklaracje od 88,5% członków PPR i 87,4% członków PPS⁵⁶.

Nie były to ostateczne dane. W zamierzeniach komunistów akcja miała objąć wszystkich socjalistów. Jesienią 1948 r. przeprowadzono kolejny, tym razem znacznie szerzej zakrojony przegląd szeregow PPS. Do połowy grudnia z ugrupowania usunięto w województwie krakowskim ponad 10 tysięcy osób (ponad 19% ogółu). Większość z nich pożegnała się z partią socjalistyczną z powodów politycznych⁵⁷. W połączeniu z konse-

⁴⁸ APKr PPR 774, Pismo KW do sekretarzy Komitetów Powiatowych PPR z czerwca 1948.

⁴⁹ Referat sekretarza generalnego PPR na plenum KC z 3 czerwca 1948 [w:] *Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942–1948*, red. M. Malinowski, Warszawa 1984, dok. 32, s. 595–596; Okólnik Sekretariatu KC PPR z czerwca 1948 [w:] *PPR Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego, I 1947–XII 1948*, Warszawa 1973, t. 3, dok. 59, s. 246.

⁵⁰ M.in. AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX–167), Sprawozdanie Komitetu Miejskiego PPR Kraków na konferencję miejską PPR 28 listopada 1948.

⁵¹ Referat sekretarza generalnego PPR... z 3 czerwca 1948, s. 613.

⁵² APKr PPR 70, Wykaz zadeklarowanych kwot na Fundusz Budowy Wspólnego Domu w województwie krakowskim według powiatów z 7 lipca 1948.

⁵³ *PPR na 25 VI na 49.717 członków zadeklarowało 39.583*, „Echo Krakowa” z 7 lipca 1948, nr 182, s. 2 Szacunki te były zapewne zawyżone.

⁵⁴ APKr PPS 13, Kopia protokołu posiedzenia Komitetu Współdziałania KW PPR i Wojewódzkiego Komitetu PPS z 23 lipca 1948.

⁵⁵ AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX–174), Sprawozdanie KW PPR do KC za lipiec 1948; *90 milionów na wspólny dom partyjny*, „Echo Krakowa” z 19 sierpnia 1948, nr 226, s. 4.

⁵⁶ J. Szczepblewski, *Przygotowania organizacyjne do zjednoczenia PPR i PPS*, „Z Pola Walki”, R. 9, 1966, nr 4, s. 103.

⁵⁷ Szacunki własne na podstawie: m.in. IPNkr 075/32, p. 155, Zestawienie wyrzuconych z PPS z 26 listopada 1948; IPNkr 075/32, p. 143, Sprawozdanie [oryginał!] Wojewódzkiego Komitetu PPS do Centralnego Komitetu Wykonawczego PPS za listopad 1948; K. Ćwik, *Problemy...*, s. 306–307; IPNkr 075/33, Raport specjalny PUBP Brzesko do WUBP z 30 listopada 1948; IPNkr 075/33, Charakterystyka UB obiektu „szpiedzy” na wadowicką PPS z 14 grudnia 1948; IPNkr 075/32, p. 150, Charakterystyka UB obiektu „Polmin” na PPS w województwie krakowskim za 1–15 grudnia 1948.

kwencjami przemian w kierownictwie PPR – zaostrzeniem polityki komunistów⁵⁸, wpłynęło to poważnie na rozmiary kampanii. Nie bez przyczyny na odbytej w końcu października odprawie sekretarzy Komitetu Dzielnicowego PPS Śródmieście w Krakowie reprezentant Wojewódzkiego Komitetu PPS nakazywał usunięcie zdarzających się „Tu i ówdzie” przypadków niezadeklarowania⁵⁹. Znaczna część osób, które odważyły się uchylić od poparcia w ten sposób likwidacji swego ugrupowania, została wykluczona z partii socjalistycznej. Równocześnie zdecydowaną większość spośród usuniętych z PPS stanowili ci, którzy zadeklarowali na „wspólny dom”. Podobną sytuację zaobserwowano w skali całego kraju. W rezultacie w Polsce w końcu 1948 r., według niedokładnych danych, miało włączyć się w akcję proporcjonalnie więcej członków PPS (ponad 95%) niż PPR na ogólną sumę ponad 1,5 miliarda złotych⁶⁰.

Równocześnie latem 1948 r. rozpoczęła się druga faza omawianej kampanii. Miała ona na celu zebranie zadeklarowanych sum od członków obu ugrupowań. Decydujący wpływ na jej skuteczność wywarły przemiany w polityce PPR. Prasa komunistyczna donosiła z przesadą, że w wyniku, inicjowanej odgórnie, rywalizacji między organizacjami wojewódzkimi partii komunistycznej w tym zakresie do 30 września mieszkańcy omawianej części kraju (przeważnie członkowie PPR i PPS) wpłacili 25 920 776 złotych. Miało to, według reżimowego „Głosu Ludu”, wynikać z aktywności krakowskiego pełnomocnika akcji należącego w skali kraju do tych, którzy „szczególnie dobrze wywiązali się z zadań na się przyjętych”⁶¹. Akcja nabrała dodatkowego rozmachu na terenie województwa w czasie jesiennego przeglądu szeregów PPS i PPR⁶². Widoczne rezultaty osiągnięto, stosując bezwzględna presję. Nieprzypadkowo co najmniej w części województwa krakowskiego na zebraniach partyjnych członkowie PPS musieli zaznaczać na liście obecności, ile rat zadeklarowanej kwoty zapłacili⁶³.

Okazało się jednak, że część pełnomocników zbiórki ma kłopoty z rozliczeniem się z rozproszonych cegiełek i zebranych sum⁶⁴. Niewykluczone również, że suma wpłat socjalistów była wyższa niż oficjalne dane. Wielu członków PPR niechętnie bowiem oddawało partii swe pieniądze. W obecnym stanie badań nie da się wykluczyć nadużyć pełnomocników rozliczających się z Komitetem Wojewódzkim i Centralnym. Chcąc poprawić rezultaty zbiórki w PPR na poruczonym sobie terenie, mogli bowiem bezkarnie wyrzucić odpowiednią presję na socjalistach. Jak bowiem pouczono I sekretarzy powiatowych komitetów krakowskiej PPS, przed sporządzeniem sprawozdania ze zbiórki należy na podstawie wyciągów bankowych „uzgodnić z PPR, które sumy

⁵⁸ Najszerzej (ale tendencyjnie) na temat konfliktu we władzach PPR i jego wpływie na sytuację w kraju pisano u schyłku PRL: m.in. B. Dymek, *Zwrot polityczny 1948 r. (przestanki, przebieg, skutki)*, Warszawa 1989; Cz. Kozłowski, op.cit.

⁵⁹ APKr PPS 280, Protokół odprawy sekretarzy Komitetu Dzielnicowego PPS Śródmieście w Krakowie z 25 października 1948 (też cytat).

⁶⁰ J. Szczeblewski, op.cit., s. 103; B. Syzdek, *Zjednoczenie PPR i PPS – powstanie PZPR*, „Z Pola Walki”, R. 9, 1966, nr 4, s. 118; por. *Historia polskiego ruchu robotniczego 1864–1964*, t. 2, oprac. W. Góra et al., Warszawa 1967, s. 371; N. Kołomejczyk, M. Malinowski, *Polska Partia Robotnicza 1942–1948*, Warszawa 1986, s. 507; zob. APKr PPR 404, Sprawozdanie kierownika Wydziału Personalnego KW PPR z wyjazdu do powiatu nowotarskiego 9–11 listopada 1948.

⁶¹ 546 milionów złotych wpłacono na wspólny dom, „Głos Ludu” 1948, nr 279, s. 3.

⁶² Przegląd szeregów dotyczył PPR na wielokrotnie mniejszą skalę.

⁶³ M.in. APKr PPS 129, Lista obecności członków „koła” Powiatowego Komitetu PPS Biała z 28 listopada 1948.

⁶⁴ J. Szczeblewski, op.cit., s. 103–104.

wpłaciła [na wspólne konto] nasza Partia, a które bratnia”⁶⁵. Dla wszystkich było oczywiste, kto ma dominować w czasie takich „uzgodnień”... Należy też pamiętać, że w omawianym województwie niektórzy socjaliści, np. by ochronić swój sklep czy restaurację przed zamknięciem, płacili więcej, niż wymagały tego władze partyjne. Biorąc pod uwagę progresywność zbiórki, niewykluczone, że podawane oficjalnie wyższe zobowiązania finansowe deklarowane przez komunistów wynikały też z obsadzania przez nich większej liczby lepiej płatnych stanowisk w administracji, gospodarce, MO i UB w województwie krakowskim (i w kraju).

Ostatecznie, według niekoniecznie ścisłych partyjnych danych, do 1 listopada 1948 r. zebrano w kraju 44,04% kwoty zadeklarowanej przez członków obu ugrupowań. Do 8 grudnia, według tych samych źródeł, było to 53% (800 milionów złotych)⁶⁶. Nie wydaje się, by województwo krakowskie odbiegało zbyt od skali krajowej. Przykładowo, w powiecie chrzanowskim do 26 listopada, według oficjalnych danych, zadeklarowało 92,48% pozostających wówczas w partii socjalistów. Zgodnie z powyższym źródłem wymuszono do tego czasu na członkach tutejszej PPS gotowość zapłacenia z własnej kieszeni 2 851 600 złotych, z czego uiścili 1 450 094, czyli 50,85%. W powiecie bialskim liczby te wynosiły oficjalnie odpowiednio 99,6%, 3 640 825 i 1 216 391 złotych⁶⁷. Oficjalnie – gdyż, jak wspomniano, w obecnym stanie badań nie można wykluczyć nadużyć komunistycznych pełnomocników zbiórki.

W trakcie omawianej kampanii w całym kraju wywierano duży nacisk także na bezpartyjnych i będących w szeregach pozostałych ugrupowań. Deklarując na wspólny dom „zjednoczonej partii”, mieli zamaniestować poparcie dla powstania PZPR⁶⁸. Szczególną rolę w planach PPR miały kierownictwa poszczególnych związków zawodowych, składające zobowiązania finansowe w imieniu członków bez ich wiedzy. Nagłaśnianie takich decyzji przez krakowską reżimową prasę było elementem wymuszania na czytelnikach pójścia w ich ślady⁶⁹. Nieprzypadkowo już w czerwcu krajowe kierownictwo satelickiego Stronnictwa Demokratycznego, chcąc w jakiś sposób pomóc nagabywanym przez zwierzchników w pracy członkom tego ugrupowania, nakazało przeprowadzenie zbiórki na budowę siedziby władz partii komunistycznej we własnym zakresie przez struktury Stronnictwa w całej Polsce⁷⁰. Można przypuszczać, iż presja dotyczyła także stronnictw ludowych. Nieprzypadkowo, wzorując się na partiach ro-

⁶⁵ APKr PPS 36, Protokół odprawy sekretarzy Powiatowych Komitetów PPS województwa krakowskiego z 10 sierpnia 1948.

⁶⁶ J. Szczeblewski, op.cit., s. 103–104; E. Osóbka-Morawski, *Dziennik Polityczny 1943–1948*, Gdańsk 1981, s. 246 i obliczenia własne; zob. też *Ponad pół miliarda złotych zebrano na Wspólny Dom*, „Dziennik Polski” z 25 października 1948, nr 293, s. 2; APKr PPS 5, Blankiety protokołu kontroli składek i akcji zbiórki na wspólny dom z 1948.

⁶⁷ APKr PPS 40, Protokół powiatowej konferencji PPS w powiecie chrzanowskim z 29 listopada 1948; AAN PPR Mf 2136/18 (295/IX–167), Sprawozdanie Komitetu Powiatowego PPR Biała na konferencję powiatową PPR 21 listopada 1948.

⁶⁸ M.in. *Okręgowy Zjazd członków Związku Nauczycielstwa Polskiego*, „Dziennik Polski” z 18 kwietnia 1948, nr 105, s. 5; *Nawet młodzież szkolna deklaruje na wspólny dom*, „Echo Krakowa” z 3 lipca 1948, nr 179, s. 2.

⁶⁹ M.in. *Na budowę domu partii robotniczych*, „Dziennik Polski” z 14 kwietnia 1948, nr 101, s. 4; *Bezpartyjni na wspólny dom*, „Dziennik Polski” z 4 czerwca 1948, nr 150, s. 2; *Polonia moskiewska na wspólny dom*, „Dziennik Polski” z 25 czerwca 1948, nr 171, s. 4.

⁷⁰ Okólnik Wydziału Prasy i Propagandy Centralnego Komitetu SD z 18 czerwca 1948 [w:] *Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej*, cz. I, Warszawa 1968, dok. 92, s. 258–259; zob. *Na wspólny dom partyjny*, „Dziennik Polski” z 26 sierpnia 1948, nr 233, s. 6.

botniczych, za zgodą PPR, budowały własny „Dom Chłopa” w stolicy⁷¹. Zgodnie z odgórnymi instrukcjami podobną akcję podjęły także w 1948 r. jednoczące się z polecenia komunistów organizacje młodzieżowe partii politycznych⁷².

Dla ogółu mieszkańców województwa oczywisty był polityczny cel zbiórki na „wspólny dom”. Nie bez przyczyny jeden z opowiadanych sobie dowcipów brzmiał: „Jak się przedstawia budowa nowego gmachu Zjednoczonych Partii? Świetnie, prawe skrzydło już wykończone...”⁷³. Zbiórka zadeklarowanych kwot zakończyła się dopiero w połowie 1949 r. Budynek stawiano również znacznie dłużej, niż planowano. Już w sierpniu 1948 r. prasa krakowska donosiła, że pierwszy etap budowy zakończy się dopiero jesienią 1950 r.⁷⁴

Oceniając kampanię deklarowania i zbiórki funduszy na gmach Komitetu Centralnego PZPR, należy podkreślić charakterystyczne podobieństwa z niektórymi odmiennymi zbiórkami i akcjami organizowanymi na terenie kraju przez komunistyczne władze. Przykładem może być presja na, z pozoru apolityczne, składanie datków na odbudowę Warszawy. Chcąc zaspokoić oczekiwania władz, przedstawiciele lokalnej administracji na terenie województwa krakowskiego raportowali: „[wyznaczony odgórn] Kontyngent na Odbudowę Warszawy przekroczono”⁷⁵.

Polityczny kontekst miało wówczas niemal wszystko – również m.in. rozwijane na dużą skalę od 1948 r. – i nagłośnione przez krakowską prasę – nauczanie osób nieumiejących pisać i czytać⁷⁶. Uważano, bowiem, że analfabeci „są i nie przestaną być podstawową bazą reakcji, w szczególności kleru”⁷⁷. Nie dziwi, więc, że w latach nasilającej się walki z Kościołem nawet oficjalnie, na łamach krakowskiej komunistycznej prasy, nawoływano ogłędnie, by w stosunku do nieumiejących pisać i czytać zastosować „daleko idący przymus moralny, aby skorzystali z tworzonych dla nich szkół i kursów”⁷⁸. W specjalnej instrukcji nakazano krakowskim zakładom pracy stosowanie „wszelkich przysługujących im środków” do skłonienia pracowników – analfabetów do wpisania się na odpowiednie zajęcia. Podobny nacisk stosowano też na szczeblu gminnym⁷⁹. W tej

⁷¹ M.in. W *Święto Ludowe składajcie datki na „Dom Chłopa” i na CHTPD*, „Piaś” z 16 maja 1948, nr 19, s. 8.

⁷² R. Syrwid, *Od partnerstwa do wymuszonej „jedności” Olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Łódź 2004, s. 206–207

⁷³ K. Estreicher, *Dziennik wypadków*, red. A.M. Joniak, t. 2, Kraków 2002, s. 133. Była to równocześnie aluzja do konfliktu we władzach PPR.

⁷⁴ *Postępy budowy wspólnego domu zjednoczonych partii*, „Dziennik Polski” z 14 sierpnia 1948, nr 221, s. 2.

⁷⁵ AAN Ministerstwo Administracji Publicznej 242, Odpis protokołu odprawy burmistrzów, wójtów, sekretarzy i sołtysów powiatu myślenickiego z 1 października 1948.

⁷⁶ Zob. np. AAN PPR Mf 2093/1 (295/VII–3), Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 3 lipca 1948. Zgodnie z profilem niniejszego artykułu analizuje się tu oczywiście jedynie aspekt polityczny tej akcji (negatywnie odbijający się na jej przebiegu).

⁷⁷ Cyt. za: D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1956 a chłopi*, Warszawa 1998, s. 314.

⁷⁸ J. Kołakowski, *2000 osób objętych akcją oświaty dla dorosłych*, „Dziennik Polski” z 2 lipca 1948, nr 178, s. 5; zob. *Zwalczanie resztek analfabetyzmu*, „Dziennik Polski” z 3 lipca 1948, nr 179, s. 4.

⁷⁹ *Współpraca całego społeczeństwa doprowadzi do całkowitej likwidacji analfabetyzmu w Krakowie*, „Echo Krakowa” z 2 sierpnia 1948 (też cyt.); zob. U. Perkowska, *W Polsce Ludowej (1945–1989)* [w:] *Wilamowice. Przyroda, historia, język, kultura oraz społeczeństwo miasta i gminy*, red. A. Barciak, Wilamowice 2001, s. 232; *Walczymy z analfabetyzmem. Oświadczenie ministra Oświaty dr Stanisława Skrzyszewskiego*, „Dziennik Polski” z 4 maja 1948, nr 121, s. 1; J. Kołakowski, op.cit.; *Zwalczanie resztek analfabetyzmu*, „Dziennik Polski” z 3 lipca 1948, nr 179, s. 4; APKr PPR 774, Odpis okólnika ZW SL do ZP SL z 16 lipca 1948.

sytuacji nie dziwi więc pogląd, że likwidacja analfabetyzmu miała w kraju w znacznej mierze charakter pozorny⁸⁰.

Przy ocenie sposobu realizacji kampanii zbiórki na „wspólny dom” i innych kampanii w województwie trzeba pamiętać, że politykę władz partii komunistycznej realizowali tu często ludzie niezwiązani z danym regionem. Jak pisze Andrzej Chwalba, tacy aktywiści jak kierujący organizacją miejską PPR (PZPR) w Krakowie Kazimierz Legomski „za swoje czyny odpowiadali tylko przed zwierzchnikami, ich aktywność była ukierunkowana na pozyskanie uznania centrali, a nie pracę na rzecz mieszkańców”⁸¹. Na najniższym szczeblu instrukcje Komitetu Centralnego (i Wojewódzkiego) często realizowali działacze niemający nic wspólnego z ideami komunizmu, których do PPR przyciągnęła możliwość uzyskania władzy nad innymi i czerpania z tego profitów. Było to zjawisko nie do uniknięcia⁸². Trzeba tu wziąć pod uwagę postrzeganie PPR w społeczeństwie (partia władzy) i politykę masowego werbunku do ugrupowania. Ponadto „dyktatura potrafi złamać wolę wielu ludzi, wielu uczynić podłymi”⁸³. W tak scentralizowanym ugrupowaniu jak PPR awansował bowiem jedynie ten, kto spełniał oczekiwania centrali „w przenoszeniu” poleceń Biura Politycznego Komitetu Centralnego „do Partii i mas. [...] w przenoszeniu naszej linii do innych Partii politycznych”⁸⁴.

THE POLICY OF THE COMMUNISTS TOWARDS THE SOCIALISTS IN CRACOW ON THE EXAMPLE OF THE COLLECTION FOR THE “COMMON HOME”

Summary

An important element in the process of absorption of the Polish Socialist Party (PPS) by the communists in 1948 was a money collection for the construction of the building which was to house the future joint authorities of the “united party.” The goal of the action was to break the resistance of the socialists against drawing them into the ranks of the communist party. The authorities of the Polish Workers’ Party divided the campaign into declaring future contributions and subsequently the actual collection. Special plenipotentiaries had been appointed at all the organizational levels who were to realize the orders of the communists. The latter forced the members of both parties to declare the highest possible contributions and then executed their payment. In spite of the gradual intensification of pressure, the Cracow communists had failed to force the Socialists to terminate the action within a top-down designated time and to pay the declared sums of money. The above campaign was terminated only in the middle of 1949.

⁸⁰ D. Jarosz, op.cit., s. 317–318.

⁸¹ A. Chwalba, *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1945–1989*, t. 6, Kraków 2004, s. 234.

⁸² Szerzej np. M. Djilas, *Nowa klasa*, Warszawa 1981.

⁸³ A. Daszkiewicz, *Polskie Stronnictwo Ludowe na Rzeszowszczyźnie 1945–1947, lata walki*, Rzeszów 1993, s. 108. Autor ten, jako były historyk reżimowy, wie, o czym pisze. Ten pogląd dotyczy także m.in. części działaczy PPS.

⁸⁴ AAN PPR Mf 2093/1 (295/VII–3), Protokół posiedzenia Sekretariatu KC PPR z 17 listopada 1947 (wypowiedź Romana Zambrowskiego – też oba cytaty).